

УДК 636.082:001.8(477)«Недава»«1925–2009»

DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.69.17>

**ПРОФЕСОР В. Ю. НЕДАВА (1925–2009) –
ВІДОМИЙ УЧЕНИЙ У ГАЛУЗІ РОЗВЕДЕННЯ І
СЕЛЕКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВА-
РИН, ОРГАНІЗАТОР ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ У
ТВАРИННИЦТВІ УКРАЇНИ
(до 100-річчя від дня народження)**

**С. І. КОВТУН¹, І. С. БОРОДАЙ², Ю. Ф. МЕЛЬНИК¹,
О. В. ЩЕРБАК¹**

¹Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН (Чубинське, Україна)

²Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5492-882X> – С. І. Ковтун

<https://orcid.org/0000-0001-6639-9200> – І. С. Бородай

<https://orcid.org/0000-0003-4956-1346> – Ю. Ф. Мельник

<https://orcid.org/0000-0001-6400-8990> – О. В. Щербак

irinaboroday@ukr.net

Висвітлено життєвий і творчий шлях відомого вітчизняного вченого-селекціонера у галузі тваринництва, доктора сільськогосподарських наук, професора В. Ю. Недави. Систематизовано його науковий доробок, узагальнено наукові підходи з розвитку основ розведення та селекції традиційних для України порід великої рогатої худоби минулого століття (бурої карпатської, симентальської, чорно-рябої), виведення на їх основі конкурентоспроможних спеціалізованих порід і типів молочного і м'ясного напрямів продуктивності. Окремлено внесок ученого в становлення провідних галузевих наукових центрів в Україні – Закарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції, Київської дослідної станції тваринництва «Терезине» та Українського науково-дослідного інституту розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби. В. Ю. Недава доклав зусиль до становлення організаційної структури інституту та його експериментальної бази, розгортання системних наукових досліджень у галузі розведення та селекції, генетики і біотехнології сільськогосподарських тварин, впровадження ефективних технологій виробництва продукції тваринництва. Завдячуючи творчим ініціативам вченого, інститут здобув особливий статус науково-методичного центру з проблем розведення та генетики тварин.

Ключові слова: тваринництво, велика рогата худоба, розведення, селекція, продуктивність, дослідна справа

PROFESSOR V. Yu. NEDAVA (1925–2009) – A WELL-KNOWN SCIENTIST IN THE FIELD OF BREEDING AND SELECTION OF FARM ANIMALS, ORGANIZER OF RESEARCH WORK IN ANIMAL HUSBANDRY (to the 100th anniversary from birthday)

S. I. Kovtun¹, I. S. Borodai², Yu. F. Melnyk¹, O. V. Shcherbak¹

¹Institute Animal Breeding and Genetics named after M.V. Zubets NAAS (Chubynske, Ukraine)

²National Scientific Agricultural Library NAAS (Kyiv, Ukraine)

The life and scientific path of the famous domestic scientist-breeder in the field of animal husbandry, Doctor of Agricultural Sciences, Professor V. Yu. Nedava were highlighted. His scientific achievements were systematized, scientific approaches to the development of the foundations of

breeding and selection of traditional Ukrainian cattle breeds of the last century (Brown Carpathian, Simmental, Black and White), the creation on their basis of competitive specialized breeds and types of dairy and beef productivity were summarized. The contribution of scientist in formation leading sector scientific centers – Transcarpathian State Agricultural Experimental Station, Kyiv Experimental Station of Animal Husbandry «Terezino» and Ukrainian Scientific Research Institute of Breeding and Artificial Insemination of Cattle was outlined. V. Yu. Nedava made an effort to forming of organizational structure of the Institute and its experimental base, expanding of systemic scientific research in field of breeding and selection, genetics and biotechnology of farm animals and to introduce effective technologies for the production of livestock products. Thanks to the creative initiatives of the scientists, the institute gained special status of scientific and methodological center on problems of breeding and genetics of farm animal.

Keyword: animal husbandry, cattle, breeding, selection, productivity, experimental work

Вступ. Досвід високорозвинених країн світу засвідчує, що вирішальними чинниками інтенсифікації галузі тваринництва є розроблення ефективних методів розведення та селекції сільськогосподарських тварин, проведення комплексу робіт з поліпшення їх господарськи корисних ознак, забезпечення відповідних умов для реалізації генетичного потенціалу. Незважаючи на певні економічні важелі стимулювання виробництва продукції тваринництва в Україні, стан галузі в останні десятиріччя погіршується. Це стосується, першочергово, таких сегментів, як молочне і м'ясне скотарство, що позначилися скороченням поголів'я у господарствах усіх форм власності. На нашу думку, виникає необхідність у вивченні історичного досвіду, акумульованого і випробуваного кількома поколіннями відомих учених у галузі тваринництва, актуалізації їх найбільш перспективних наукових розробок.

Вагомий внесок у розробленні основ розведення традиційних для України минулого століття порід великої рогатої худоби, обґрунтуванні схем їх раціонального використання в регіональних умовах виробництва продукції тваринництва, створенні на їх основі високопродуктивних спеціалізованих порід і типів молочного та м'ясного напрямів продуктивності належить талановитому вченому-селекціонеру минулого століття, доктору сільськогосподарських наук, професору Володимиру Юхимовичу Недаві. Учений доклав зусиль до становлення провідного галузевого науково-методичного і координаційного центру – Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН (Ghladij et al., 2020).

Мета дослідження – охарактеризувати періоди наукової, педагогічної та організаційної діяльності вченого, систематизувати та актуалізувати його творчу спадщину, узагальнити вагомі наукові розробки в галузі розведення та селекції сільськогосподарських тварин, показати їх результативність для розвитку галузі.

Матеріали та методи дослідження ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичної достовірності, системності, комплексності, науковості та всебічності. Для відтворення основних сегментів творчої та організаційної діяльності професора В. Ю. Недави, його впливу на формування дослідницьких стратегій в тваринництві України використано загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація, типологізація), міждисциплінарні (структурно-системний) та спеціальні історичні (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, періодизації), а також біографічний методи. Джерельну базу дослідження склали друковані документи (статистичні матеріали, наукові праці тощо).

Результати дослідження. Володимир Юхимович Недава народився в сім'ї селянина-колгоспника 10 лютого 1925 р. в с. Чернещині Магдалинівського району Дніпропетровської області. Закінчив 9 класів середньої школи, а потім екстерном – Бабайківський сільськогосподарський технікум Царичанського району Дніпропетровської області. З серпня 1943 по травень 1946 року брав активну участь у визволенні Західної України, Польщі і Чехословаччини від німецько-фашистських загарбників. Після демобілізації з армії у 1946 році поступив до Харківського зоотехнічного інституту (нині Харківська державна зооветеринарна академія), який закінчив у 1950 році з відзнакою, отримавши кваліфікацію вченого зоотехніка. По

закінченні інституту до 1961 року працював на Закарпатській державній сільськогосподарській дослідній станції (с. Велика Бакта) на посадах старшого наукового співробітника, завідуючого відділом тваринництва і заступника директора станції з наукової частини (Burkat & Borodai, 2008).

Організована в 1946 році Закарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція спрямовувала свою діяльність на комплексне вирішення нагальних завдань тваринництва, економіку та організацію сільськогосподарського виробництва, агротехніку сільськогосподарських культур за місцевих кліматичних умов. Співробітниками відділу тваринництва на чолі з В. Ю. Недавою виконувалася робота з удосконалення найбільш поширеної в даному регіоні бурої карпатської худоби. У 1947 році проведено експедиційне обстеження її масиву, що сприяло обліку вихідного матеріалу, окресленню практичних заходів з його подальшого вдосконалення та раціонального використання. Помітний вплив на племінне поліпшення бурої карпатської породи здійснив організований у 1953 році Мукачівський держплемрозплідник, реорганізований у подальшому на держплемстанцію (Ghladij et al., 2020).

Завдячуючи науковим ініціативам В. Ю. Недави, в 1973 році масив бурої худоби затверджено як буру карпатську породу у складі гірського та низинного типів. Співробітниками Закарпатської ДСГДС створено племзавод бурої карпатської худоби, закладено дві генеалогічні лінії та 16 родин. За керівництва вченого розроблено перший перспективний план племінної роботи з породою. Окреслено низку заходів з подальшого удосконалення бурої карпатської худоби, а саме встановлено її ареал, походження; вивчено екстер'єрно-конституціональні особливості тварин, закономірності формування молочної та м'ясної продуктивності (Burkat & Borodai, 2006).

Узагальнивши матеріали власних досліджень і виробничий досвід з питань генетичного поліпшення бурої карпатської худоби, В. Ю. Недава у 1957 році захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук. Учений вперше розробив і запровадив оригінальний метод екологічного підбору на прикладі розведення бурої карпатської худоби, заснований на паруванні тварин гірського і низинного походження. Попередніми дослідженнями у цих тварин були виявлені істотні екстер'єрно-конституціональні відмінності. Такий підбір сприяв помітному підвищенню адаптивних і продуктивних якостей потомства.

У 1961 році В. Ю. Недаву переводять на посаду старшого наукового співробітника відділу скотарства Київської дослідної станції тваринництва «Терезине». Основна діяльність дослідної станції спрямовувалася на вирішення наступних завдань: 1) вдосконалення продуктивних і племінних ознак сільськогосподарських тварин; 2) обґрунтування норм і раціонів годівлі; 3) пошук ефективних способів заготівлі та зберігання кормів; 4) відпрацювання зоогігієнічних нормативів утримання, годівлі й вирощування тварин; 5) впровадження методів інтенсивного відтворення поголів'я та цілеспрямованого вирощування молодяку тощо. Згідно з наміченими завданнями у складі дослідної станції створено відділи: скотарства, свинарства та птахівництва, вівчарства, годівлі, кормовиробництва та 3 лабораторії: хімічна, зоогігієни, біології розмноження сільськогосподарських тварин. Як регіональна науково-дослідна установа з проблем розвитку тваринництва, дослідна станція обслуговувала господарства Київської, Житомирської та Черкаської областей. Науковці здійснювали методичне керівництво племінною роботою в 264 колгоспах і радгоспах Таращанського, Білоцерківського, Васильківського та Тетіївського виробничих управлінь Київської області. Значною віхою було отримання племінним господарством «Терезине» статусу племінного заводу симентальської породи. Згодом організовано Державну станцію штучного осіменіння сільськогосподарських тварин, яка постачала господарствам сім'я кращих племінних плідників (Borodai, 2009; Zubets & Borodai, 2011).

З 1972 року В. Ю. Недава завідує відділом скотарства, яким надавалася регулярна допомога державним племінним розплідникам великої рогатої худоби (Переяслав-Хмельницькому з розведення симентальської породи, Бородянському і Черняхівському –

білоголової української породи, Дунаєвецькому – чорно-рябої породи) здебільшого при підготовці перспективних планів племінної роботи (Dziubanov et al., 1965). Спільно з ученими дослідної станції розробив ефективні методи вдосконалення симентальської худоби як за внутріпорідної селекції, так і міжпорідного схрещування. На базі племінного заводу «Терезине» було створено високопродуктивні лінії Альрума 49, КС-7, Ципера 085 КС-8, Кодекса КС-221. Зокрема, більше ніж 50 висококласних потомків Кодекса КС-221 використовувалися на станціях штучного осіменіння Київської, Вінницької, Харківської, Полтавської, Чернігівської та Черкаської областей (Dziubanov & Nedava, 1965; Nedava, 1967c).

Вченими дослідної станції розроблено ефективні методи оцінки племінної цінності тварин. Зокрема, В. Ю. Недавою для визначення племінних якостей плідників запропоновано враховувати показники оплати корму молоком у їхніх дочок (Nedava, 1965; Nedava & Busol, 1971). Тільки в 1964 р. В. Ю. Недавою, Х. І. Класеном, К. С. Бірюковою було оцінено за продуктивністю дочок 23-х бугаїв симентальської породи, які використовувалися в зоні діяльності Державної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин «Терезине» (Nedava, 1965; Nedava, 1967c; Nedava, 1966b; Nedava, 1974).

На той час важливого значення надавали зростанню жирномолочності симентальської худоби на основі ввідного схрещування з джерсейською породою. Для вивчення ефективності схрещування та з'ясування закономірностей успадкування господарськи корисних ознак у помісних тварин М. А. Кравченком та В. Ю. Недавою проведено ряд дослідів (Nedava, 1967a; Nedava, 1971a; Nedava, 1967b; Nedava, 1966a; Nedava, 1971b; Nedava, 1971c). У 1972 році В. Ю. Недава успішно захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук, присвячену розв'язанню актуальної проблеми підвищення жирномолочності симентальської худоби, у якій на значному поголів'ї довів можливість підвищення цього показника на 0,5–0,6% методом ввідного схрещування з помісними джерсейськими бугаями невисокої кровності.

В. Ю. Недава спільно з іншими науковцями дослідної станції здійснював інтенсивні пошуки з удосконалення племінних і порідних якостей чорно-рябої худоби. На перших етапах порідного вдосконалення значної уваги надавали зростанню жирномолочності на основі схрещування з плідниками ліній та відрідь голландської та чорно-рябої естонської порід, а також уральського відріддя чорно-рябої худоби. Вивчали також ефективність схрещування місцевої чорно-рябої худоби з чистопорідними та помісними плідниками джерсейської породи (Nedava & Palanskyi, (1974). Важливого значення надавали породовипробуванню порід і типів великої рогатої худоби. Зокрема, В. Ю. Недава порівняв за молочною продуктивністю і хімічним складом молока чистопорідних корів чорно-рябої і симентальської порід з помісними (симентальська×джерсейська) ровесницями (Nedava, 1966a; Nedava, 1971b; Nedava, 1969; Nedava, 1971c). Дослідив міжпорідні відмінності за показниками перетравності корму у чорно-рябих, симентальських і помісних (симентальська×джерсейська) корів. Встановив перевагу корів чорно-рябої породи над симентальськими ровесницями та їхніми помісями з джерсейською породою у використанні азоту і мінеральних речовин корму на утворення молока (Nedava & Petrussha, 1969).

Колективом дослідної станції здійснювалися тривалі пошуки з розробки та запровадження інтенсивних технологій виробництва яловичини. В. Ю. Недава, П. Л. Погребняк, А. М. Підвальний провели спеціальний дослід з порівняння інтенсивності вагового та лінійного росту породи кіаніна та їхнього помісного потомства (Nedava et al 1974).

У 1975 році В. Ю. Недава виконував обов'язки заступника директора з наукової роботи дослідної станції. Наступні десять років очолював створений на базі Київської дослідної станції тваринництва «Терезине» та Центральної дослідної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин – Український науково-дослідний інститут розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби (нині Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН, с. Чубинське). Організував будівництво лабораторного корпусу, забезпечив оснащення відділів і лабораторій сучасним обладнанням, брав безпосередню участь у

розгортанні системних наукових досліджень з розведення та селекції тварин. У цей час основні зусилля вчених інституту спрямовувалися на розроблення і реалізацію програм великомасштабної селекції на основі досягнень генетики та сучасних біотехнологій; удосконалення методів оцінки племінної цінності тварин, раціональне використання бугаїв-лідерів породи; запровадження автоматизованих інформаційних систем управління селекційним процесом; опрацювання програм збереження та раціонального використання біорізноманіття сільськогосподарських тварин тощо (Ghladij et al., 2020).

Для розгортання селекційних досліджень організовано відділення розведення молочної та м'ясної худоби. Для ефективного використання в практиці розведення тварин генетичних і біотехнологічних методів сформовано відділення генетики і біотехнології. При інституті функціонував також відділ відтворення худоби, вченими якого розвивалися основи біології та фізіології репродукції, методи ефективного відтворення високопродуктивних племінних стад. Для розширення масштабів науково-дослідної роботи організовано філії у Дніпропетровську, Львові та Черкасах, які в подальшому було перетворено на авторитетні науково-дослідні установи (Burkat & Borodai, 2006).

Ученими інституту за керівництва В.Ю. Недави започатковано системну довготривалу роботу з якісного перетворення вітчизняного генофонду тварин на основі комплексного використання досягнень генетики і біотехнології, які склали теоретичну і методологічну основу селекції. Розвинуто теорію породотворення в скотарстві, що ґрунтується на формалізації нових концептуальних теоретичних і методологічних положень. Інститут є оригінатором чотирьох молочних (українські червоно-ряба, чорно-ряба, бура та червона) та чотирьох м'ясних (українська, волинська, поліська та південна) порід великої рогатої худоби, які за своїми продуктивними ознаками відповідають рівню європейських стандартів. Основними авторами програм породотворення є: В. Ю. Недава, М. В. Зубець, В. П. Буркат, О. Ф. Хаврук, М. Я. Єфіменко, Й. З. Сірацький, Ю. П. Полупан, В. І. Ладика, В. П. Лукаш, С. С. Спека, І. В. Гузєв, Ю. В. Вдовиченко та ін.

У цей період основні зусилля В. Ю. Недави зосереджувалися на вивченні феномену гетерозису у скотарстві, зокрема при виведенні української чорно-рябої молочної породи. Селекційний задум ученого полягав у використанні як основного методу зростання генетичного потенціалу чорно-рябої худоби – відтворного схрещування з голштинською породою. У 1979 році розроблено схеми відтворного схрещування, спрямованого на отримання тварин із часткою спадковості голштинської породи 62,5–76% для наступного розведення «у собі» (Nedava & Yefimenko 1987).

На базі інституту В. Ю. Недава заклав основи для розвитку генетичних основ розведення та селекції сільськогосподарських тварин. У подальшому колективом Інституту розроблено теоретичні й методологічні підходи до використання імуногенетичних маркерів у практиці селекції, зокрема при створенні спеціалізованих молочних і м'ясних порід великої рогатої худоби. Опрацьовано методи контролю генетичної консолідованості і спрямованості селекційного процесу при відтворному схрещуванні за комплексом поліморфних генетичних систем. Розкрито генетико-популяційні процеси, що відбуваються за міжпорідного схрещування, формування генеалогічної структури порідного генофонду за адитивним генетичним потенціалом продуктивності, застосуванні різних варіантів племінного добору та підбору (Burkat & Borodai, 2008).

Варто згадати здобутки вченого на освітній ниві. З 1986 року В. Ю. Недава – професор кафедри розведення сільськогосподарських тварин, а з 1989 року – кафедри генетики Національного аграрного університету (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України). Йому належить вагомий внесок у підготовці фахівців-зооінженерів вищої кваліфікації, навчальних і методичних посібників. Під його науковим керівництвом успішно захистили кандидатські дисертації 12 осіб (Ghladij et al., 2020).

Помер доктор сільськогосподарських наук, професор В. Ю. Недава у 2009 році, похований в м. Біла Церква Київської області.

Творчий доробок ученого – понад 200 наукових праць, які не втратили своєї актуальності на сучасному етапі розвитку галузі тваринництва. Це монографії, підручники, довідники, програми розвитку тваринництва, методики та методичні рекомендації, інструкції, плани селекційно-племінної роботи, державні книги племінних тварин, каталоги бугаїв-плідників та ін. Не менш значущою є селекційна спадщина В. Ю. Недави, оскільки він є співавтором бурої карпатської (1972), української м'ясної (1993) та української чорно-рябої молочної (1995) порід великої рогатої худоби, а також їх структурних формувань (Ghladij et al., 2020).

Висновки. Становлення В. Ю. Недави як непересічного вченого у галузі зоотехнії відбувається в період його діяльності на Закарпатській ДСГДС (1950–1961), де він пройшов шлях від старшого наукового співробітника до завідувача відділом тваринництва і заступника директора з наукової частини. Основний напрям наукової діяльності вченого, характерний для цього періоду, – племінне вдосконалення бурої карпатської худоби. Вагомі здобутки – вивчення особливостей екстер'єру і конституції, закономірностей формування молочної та м'ясної продуктивності, складання першого перспективного плану племінної роботи з породою. В. Ю. Недава розробив і впровадив оригінальний метод екологічного підбору на прикладі розведення бурої карпатської худоби. Період 1961–1975 років пов'язаний з його діяльністю на Київській дослідній станції тваринництва «Терезине» на посадах старшого наукового співробітника, завідувача відділу скотарства та заступника директора з наукової роботи. Учений розробив основи вдосконалення продуктивних і племінних ознак симентальської та чорно-рябої худоби при чистопорідному розведенні та схрещуванні, а також схеми виробництва яловичини за міжпорідного схрещування. Як найбільш важливі здобутки нами розглядалися, – методика оцінки племінних тварин за оплатою корму молоком, методи зростання жирномолочності симентальської худоби методом ввідного схрещування. Третій період діяльності вченого, найбільш значимий, охопив 1975–1986 роки і пов'язаний з його керівництвом Українським науково-дослідним інститутом розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби. Ключові напрями наукової діяльності вченого – формування матеріально-технічної бази Інституту, запровадження системних наукових досліджень з розведення та селекції, генетики та відтворення тварин. Основні напрацювання – виведення високопродуктивних спеціалізованих порід і типів великої рогатої худоби на основі відтворного схрещування, запровадження сучасних досягнень генетики та біотехнології. Останній період (з 1986 року) пов'язаний з науково-освітньою діяльністю вченого на базі Національного аграрного університету.

Виділено основні тематичні блоки наукової спадщини вченого: планування та організація племінної справи; впровадження великомасштабної селекції у тваринництві; обґрунтування концепції розбудови спеціалізованого скотарства; запровадження інтенсивних технологій виробництва молока та яловичини; розвиток теорії племінного добору та підбору тварин; вирощування, оцінка та раціональне використання плідників; основи зростання жирномолочності худоби; використання ефекту гетерозису в скотарстві та ін.

REFERENCES

- Borodai, I. S. (2009). Kyivska doslidna stanciya tvarynnystva. Do istorii orhanizatsii [Kyiv Experimental Station of Animal Husbandry. To history of organization and activity]. *Kyivska starovyna – Kyiv antiquity*, 3, 34–42. [In Ukrainian].
- Burkat, V. P., & Borodai, I. S. (2006). *Istorychni aspekty rozvytku teorii selektsii u skotarstvi Ukrainy* [Historical aspects of the development of breeding theory in Ukraine]. *Ahrarna nauka*. [In Ukrainian].
- Burkat, V. P., & Borodai I. S. (2008). *Narysy z istorii instytutu* [Essays on the history of the institute]. *Ahrarna nauka*. [In Ukrainian].
- Ghladij, M. V., Polupan, Yu. P., Kovtun, S. I., Borodai, V. P., & Borodai, I. S. (2020). Teoretyk, praktyk, orghanizator doslidnoji spravy u tvarynnystvi Ukrainy (do 95-richnyci vid dnja narodzhennja pershogho dyrektora instytutu, doktora s.-gh. nauk, profesora Volodymyra

- Jukhymovycha Nedavy) [Theorist, practitioner, organizer of research in animal husbandry in Ukraine (to the 95th anniversary of the birth of the first director of the institute, Doctor of Agricultural Sciences, Professor Volodymyr Yukhymovych Nedava]. *Rozvedennja i ghenetyka tvaryn – Animal breeding and genetics*. Kyiv, 59, 5–16. [In Ukrainian].
- Dziubanov, V. M., & Nedava, V. Yu. (1965). Zavodska liniia buhaia Kodeksa [Plant stock of bull Codecs]. *Tvarynnytstvo Ukrainy – Animal Husbandry*, 10, 43–45. [In Ukrainian].
- Zubets, M. M., & Borodai, I. S. (2011). *Kyivska doslidna stanciya tvarynnytstva “Teresyne”. Istoriiia zdobutky vcheni* [Kyiv Experimental Station of Animal Husbandry “Terezyne”]. History, achievements, scientists]. FOP Korzun D. Yu. [In Ukrainian].
- Dziubanov, V. M., Alekseenko, L. D., & Artiukh, A. S. (1965). *Kievskaya opytnaya stansiya zhivotnovodstva “Terezino”* [Kiev Experimental Station of Animal Husbandry “Terezino”]. Kolos. [In Russian].
- Nedava, V. Yu., & Yefimenko, M. Ya. (1987). *Chorno-riaba khudoba* [Black and White cattle]. Urozhai. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Ye. (1967a). Zakonomernosti nasledovanita rosta i produktivnosti pri skreshchivanii simmental'skogo skota s dzherseyami [Laws of inheritance of growth and productivity at crossing Simmental cattle with Jerseys]/ *Molochno-myasnoe skotovodstvo – Dairy and Beef Cattle breeding*. Kyev, 10, 17–27. [In Russian].
- Nedava, V. Ye. (1971a). *Povyshenie zhirnomolochnosti krupnogo rogatogo skota* [Increase of milk fat of cattle]. Urozhai. [In Russian].
- Nedava, V. Ye. (1967b). *Povyshenie zhirnomolochnosti simmental'skogo skota pri chistoporodnom razvedenii v plemzavode “Terezino”* [Increase milk fat of Simmental cattle at pure breeding and crossing in tribal plant “Terezino”]. *Molochno-myasnoe skotovodstvo – Dairy and Beef Cattle breeding*. Kyev, 8, 41–44. [In Russian].
- Nedava, V. Ye. (1966a). *Sostav moloka korov simmental'skoy porody i ikh pomesey s dzherseyskimi bugayami* [The milk composition of Simmental cows and their crosses with Jersey bulls]. *Molochno-myasnoe skotovodstvo – Dairy and Beef Cattle breeding*. Kyev, 4, 23–25. [In Russian].
- Nedava, V. Yu. (1971b). *Vplyv poiednannia batkiv na zhyrnolochnist potomstva* [Influence of paternal combination on offspring milk fat]. *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of Agricultural Science*, 5, 90–92. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu. (1969). *Hazoobmin u pomisnyi symentalskoi khudoby z dzherseiamy* [Gas exchange in crosses of Simmental cattle with Jerseys]. *Molochno-myasnoe skotovodstvo – Dairy and Beef Cattle breeding*. Kyev, 16, 15–17. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu. (1971c). *Zviazok zhyrnolochnosti koriv z yikh budovoiu tila* [Relationship of milk fat of cows with their body conformation]. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy and Beef Cattle breeding*. Kyiv, 24, 42–45. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu. (1965). *Metodyka otsinky plemynnoi khudoby oplatoiu kormu molokom* [Methods of estimation of cattle pedigree value by feed conversion with milk]. *Visnyk ahrarnoi nauky – Bulletin of Agrarian Science*, 11, 93–96. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu. (1967c). *Perspektyvni linii buhaiv symentalskoi porody na Kyivschyni* [Perspective lines of Simmental breed bulls in the Kyiv region]. *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of Agricultural Science*, 11, 108–113. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu. (1966b). *Rekord pryzhyttievoi produktivnosti koriv* [Record for the lifetime productivity of cows]. *Tvarynnytstvo Ukrainy – Animal Husbandry of Ukraine*, 3, 44–46. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu. (1974). *Yak stvoryty stado dlia doinnia mashynamy* [How to create a herd for machine milking]. *Tvarynnytstvo Ukrainy – Animal Husbandry of Ukraine*, 3, 44–46. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu., & Busol, L. M. (1971). *Uspadkuvannia oznaky oplaty kormu molokom u koriv symentalskoi porody* [Inheritance of the indicator of feed conversion with milk in Simmental cows]. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy & Beef Cattle Breeding*. Kyiv, 27, 3–5. [In Ukrainian].

- Nedava, V. Yu., & Palanskyi, V. I. (1974). Polipshennia molochnoi khudoby metodom vvidnoho skhrechuvannia [Improvement of dairy cattle by introductive crossing method]. *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of Agricultural Science*, 1, 95-99. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu., & Petrusha, I. S. (1969). Peretravnist kormu i obmin rechovyn u pomisej symental'skoho i khudoby z dzhersejamy [Digestibility of feed and metabolism in the crosses Simmental cattle with Jerseys]. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy & Beef Cattle Breeding*. Kyiv, 17, 16–19. [In Ukrainian].
- Nedava, V. Yu, Pogrebniak, P. L., & Pidvalnyi, A. M. (1974). Vahovyi i liniinyi rist kianskykh pomisei [Weight and linear growth of Chianina crosses]. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy & Beef Cattle Breeding*. Kyiv, 36, 8–12. [In Ukrainian].

Одержано редколегією 26.03.2025 р.

Прийнято до друку 14.05.2025 р.